וְסִתְרָתָהּ לְמָזְיָהּ – וסתרה את שערות ראשה, כָּל דַּאֲתָא, חָזְיָהּ וְהָדַר – וכל מי שבא מעדת קרח לקרוא לבעלה, ראה אותה פרועת ראש וחזר לאחוריו, אַדְּהָכִי וְהָכִי אַבְּלָעוּ לְהוּ – בינתיים, כשהיה און בן פלת ישן, נבלעו עדת קרח באדמה, ואון בן פלת ניצל.

הגמרא מביאה את הנהגתה ההפוכה של אשת קרח: אִיתְּתֵיהּ דְּקָרַח אֲמָרָה לֵיהּ – אשתו של קרח אמרה לו לקרח, חֲזִי מַאי קָעָבֵיד מֹשֶׁה – ראה מה עשה משה רבינו, שמינה לכל השררות אנשים המקורבים אליו, אִיהוּ חָוֶה מַלְכָּא – הוא עצמו נעשה מלך על ישראל, לַאֲחוּהִי שַׁוִּויהּ כַּהֲנָא רַבָּא – את אחיו אהרן מינה לכהן גדול, לִבְנֵי אֲחוּהִי שַׁוִּינְהוּ סְגָנֵי דְּכַהֲנָא – את בני אהרן אחיו מינה לסגני כהונה, אִי אָתְיָא תְּרוּמָה אָמַר תֶּיהֱוֵי לַכֹּהֵן – ואם מביאים ישראל תרומה, הוא אומר שתהיה לכהנים, אִי אָתוּ מַעֲשֵׂר דְּשָׁקְלִילְהוּ אַתּוּן – ואפילו כשמביאים מעשרות, שזה החלק שלכם, הלויים, אָמַר משה הַבוּ חַד מֵעֲשַׂר לַכֹּהֵן – תנו עשירית מהמעשר 'תרומת מעשר' לכהנים, וְעוֹד, דְּנָיֵיס לֵיהּ לְמָזְיֵיכוּ – שגזו את כל שערותיכם, הלויים, וּמִיטַּלַּל לְכוּ כִּי כּוּפְתָא – ומשחק בכם כשוטים, וכאילו בגללים אתם נחשבים בעיניו, ועשה כן כיון דַּעֲנָא יְהַב בְּמָזְיֵיכוּ – נתן עיניו בשערותיכם, שלא תהיו נאים ובעלי צורה כמותו.

אָמַר לַהּ קרח, הָא אִיהוּ נַמֵּי קָא עָבֵיד – הרי משה רבינו עצמו גילח גם את כל שערות עצמו, שהרי גם הוא היה לוי. אָמְרָה לֵיהּ אשתו של קרח, כֵּיוָן דְּכוּלְּהוּ רְבוּתָא דִּידֵיהּ – כיון שאת כל הגדולה נטל משה לעצמו, אָמַר בליבו, אִיהוּ נַמֵּי – אגזוז אף אני כמותם את שערותי, 'תְּמוֹת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים' (שופטים טז ל), כלומר, מוטב לי שאפסיד את שערותי, ובלבד שעל ידי זה יהיו שומעים לי לכל מה שאומר, וכמו ששמשון המית את עצמו ובלבד שימית עמו גם את הפלשתים.

הוסיפה ואמרה אשת קרח, וְעוֹד הוא נוהג בכם שלא כדין, דְּקָאָמַר לְכוּ עָבְדִיתוּ תְּכֵלְתָא – שהרי הוא מצוה אותכם להטיל פתיל תכלת בציצית שבכנפי בגדיכם, אִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ תְּכֵלְתָא חֲשִׁיבָא [מְצוָה] – אם תעלה בדעתך שאכן יש מצוה בלבישת צבע תכלת על הבגדים, אֲפִיק גְּלִימֵי דִּתְכֵלְתָא וְכַסֵּינְהוּ לְכוּלְּהוּ מִתִּיבְתָּךְ – הוצא בגדים שכולם צבועים בתכלת, והלבש את כל בני חבורתך בבית המדרש.

דורשת הגמרא פסוק על שתי נשים אלו: הַיְינוּ דִּכְתִיב – על נשים אלו נאמר הפסוק במשלי 'חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֲהָרְסֶנּוּ', 'חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ', זוֹ אִשְׁתּוֹ שֶׁל אוֹן בֶּן פֶּלֶת, שבחכמתה הצילה את בעלה, 'וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֲהָרְסֶנָּה', זוֹ אִשְׁתּוֹ שֶׁל קָרַח, שבטפשותה הרסה את ביתה.

הגמרא דורשת פסוקים נוספים בפרשת קרח: 'וַיִּקָּמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי שֵׁם' (במדבר טז ב), דורשת הגמרא: מכך שנאמר 'אנשים מבני ישראל', יש לדרוש שהיו אלו הַמְיוּחָדִים שֶׁבָּעֵדָה, שאם לא כן פשוט שהיו מבני ישראל, קְרִיאֵי מוֹעֵד, שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים לְעַבֵּר שָׁנִים וְלְקְבּוֹעַ חֳדָשִׁים, ו'מועד' הוא מלשון מועדים וזמנים, התלויים בעיבור שנים וקביעת חדשים. 'אַנְשֵׁי שֵׁם', שֶׁהָיָה לָהֶם שֵׁם מפורסם בְּכָל הָעוֹלָם.

'וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו' (שם טז ד), מבררת הגמרא: מַה שְׁמוּעָה שָׁמַע משה שמחמתה נפל על פניו. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, שֶׁחָשְׁדוּהוּ עדת קרח למשה מַאֵשֶׁת איש – שחטא עם אשת איש, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו טז) 'וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה', ו'קנאה' היא לשון התראה, אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק, מְלַמֵּד שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד קִנֵּא אֶת אִשְׁתּוֹ מִמֹּשֶׁה – שכל אחד הזהיר את אשתו שלא תסתתר עם משה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לג ז) 'וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה', והתרחק מהמחנה כדי שלא יחשדו בו.

'וַיִּקַּח מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל דָּתָן וַאֲבִירָם' (במדבר טז כה), אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, מִכָּאן שמכך שמחל משה על כבודו והלך בעצמו לדתן ואבירם, לאחר – מכך שמחל לבוא כשקראם להם, יש ללמוד שֶׁאֵין מַחֲזִיקִין בַּמַּחֲלוֹקֶת, אלא אף האדם שהאמת עמו צריך למחול על כבודו כדי לבטל את המחלוקת, דְּאָמַר רַב, כָּל הַמַּחֲזִיק בַּמַּחֲלוֹקֶת עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יז ה) 'וְלֹא יִהְיֶה כְּקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ'. רַב אַשֵׁי אָמַר, המחזיק במחלוקת רָאוּי לִיצָטַרַע, כְּתִיב הָכָא – נאמר כאן, בפסוק שמזהיר שלא להחזיק במחלוקת, 'וְלֹא יִהְיֶה כְּקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה לוֹ', ומכך שנאמר 'ביד משה לו' ולא נאמר 'אל משה', יש לדרוש שהכוונה לידי משה שהוזכרה במקום אחר, וּכְתִיב הָתָם – והיינו מה שנאמר שם, כששלח ה' את משה לגאול את ישראל, (שמות ד ו) 'וַיֹּאמֶר ה' לוֹ עוֹד הָבֵא נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג', ומכאן יש ללמוד שהמחזיק במחלוקת ראוי להצטרע.

אגב גנות המחלוקת מביאה הגמרא מימרא בענין החולק על מלכות בית דוד: אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, כָּל הַחוֹלֵק עַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, רָאוּי לְהַכִּישׁוֹ נָחָשׁ, ויש ללמוד זאת, מִדִּכְתִיב הָכָא – נאמר לגבי אדוניהו בן דוד שרצה להמליך את עצמו, נגד שבועת דוד המלך ששלמה בנו ימלוך אחריו (מלכים א' א ט) 'וְיוָנָתָן אֲדֹנִיָּהוּ צָאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת', וּכְתִיב הָתָם – נאמר בקללות שבספר דברים (לב כד), 'וְשֵׁן בִּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר', ו'זוחלי עפר' הם נחשים, ומכך שהוזכרה לשון זו לגבי אדוניהו יש ללמוד שראוי היה שיכישו נחש.

הגמרא מביאה מימרא בגנות החולק על רבו: אָמַר רַב חִסְדָּא, כָּל הַחוֹלֵק עַל רַבּוֹ, הרי הוא כְּחוֹלֵק עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר לגבי מחלוקת קרח ועדתו (במדבר כו ט) 'בַּהִצּוֹתָם [־במריבתם] עַל ה'', אף שמחלוקתם היתה עם משה רבינו.

אָמַר רַבִּי חָמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא, כָּל הָעוֹשֶׂה מְרִיבָה עִם רַבּוֹ, כְּעוֹשֶׂה מריבה עִם הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ יג) 'הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (עַל) [אֶת] ה'', ואף שבאמת רבו ישראל עם משה רבינו, שנאמר (שם כ ג) 'וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בְּגוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי ה'', החשיבה זאת התורה כאילו רבו עם ה'.

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פָּפָּא, כָּל הַמִּתְרָעֵם עַל רַבּוֹ – שאומר שרבו נוהג עמו בחוזק יד ובמדת אכזריות, כְּאִילּוּ מִתְרָעֵם עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר כשהתרעמו ישראל על משה ואהרן על כך שאין להם בשר לאכול, השיבו להם (שמות טז ח) 'לֹא עָלֵינוּ תְלוֹנוֹתֵיכֶם כִּי (אִם) עַל ה''.

אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, כָּל הַמְהַרְהֵר אַחַר רַבּוֹ – שמדבר עליו שנוהג שלא כהוגן, כְּאִילּוּ מְהַרְהֵר אַחַר שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כא ה) 'וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה', והרי לא יתכן שהרהרו ישראל אחר השכינה, אלא ודאי הרהרו רק אחר משה, והחשיבם הכתוב כאילו הרהרו אחר השכינה.

הגמרא מוסיפה לדרוש בענינו של קרח. נאמר בפסוק (קהלת ה יב) 'יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לְבְעָלָיו לְרָעָתוֹ', אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, זֶה עוֹשְׁרוֹ שֶׁל קָרַח, שמחמת שהיה עשיר התגאה וחלק על משה רבינו, ומחמת כן אבד מן העולם, נמצא שהעושר שלו גרם לרעתו.

נאמר בפסוק (דברים יא ו) 'וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וַלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בָּתֵּיהֶם וְאֶת אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם', הגמרא מפרשת מהו 'היקום אשר ברגליהם': אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, זֶה מָמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם, שֶׁמַּעֲמִידוֹ עַל רַגְלָיו, כלומר, משמח את ליבו.

וְאָמַר רַבִּי לֵוִי, שיעור גדול, שהוא מַשּׁוֹי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת פָּרְדּוֹת לְבָנוֹת חָיוּ מַפְתְּחוֹת שֶׁל בֵּית גְּנָזָיו שֶׁל קָרַח, וְכוּלְּהוּ אֲקַלְּדֵי וְקַלְּפֵי – וכל אותם מפתחות ומנעולים, היו דְּנֵילְדָא – של עור, שהוא קל יותר ממפתחות ומנעולים של מתכת, ואף על פי כן היה זה משוי גדול כל כך, ללמדך שהיה עושרו גדול מאד.

אָמַר רַבִּי חָמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא, שְׁלֹשׁ מַטְמוֹנִיּוֹת – אוצרות גנוזים הַטְמִין יוֹסֵף הצדיק בְּמִצְרַיִם, בשנים שמלך שם ואסף את כל הכסף והזהב שבעולם כשמכר להם אוכל בשנות הרעב, מטמונית אַחַת נִתְגַּלְּתָה לְקָרַח, ומשם התעשר כל כך, ומטמונית אַחַת נִתְגַּלְּתָה לְאַנְטוֹנִינוּס בֶּן אֲסָרְיוֹם מלך רומי, שהיה עשיר ביותר, ומטמונית אַחַת גְּנוּזָה לַצַּדִּיקִים לָעָתִיד לָבֹא.

המשך בעמוד קעד

הגמרא מבררת האם קרח נשרף עם מקטירי הקטורת, או נבלע באדמה עם כל עדתו, או מת במגפה: וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מבואר בפסוקים שהיו מעדת קרח שנבלעו באדמה, והיו שנשרפו באש, אבל קָרַח עצמו, לֹא היה מִן הַבְּלוּעִים באדמה, וְלֹא מִן הַשְּׂרוּפִין באש, אלא מת במגפה שהיתה אחר כך בעם. מוכיח זאת רבי יוחנן: לֹא היה מִן הַבְּלוּעִין, דִּכְתִיב (במדבר טז לב) 'וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח', ויש לדייק שרק 'האדם אשר לקרח' נבלע באדמה, וְלֹא קָרַח עצמו. וְלֹא היה מִן הַשְּׂרוּפִים, דִּכְתִיב (במדבר כו י) 'וַתֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ', ויש לדייק שרק מאתים וחמישים האיש שהיו עמו נשרפו באש, וְלֹא קָרַח עצמו. אבל בַּמַּתְנִיתָא תָּנָא – בברייתא שנינו, קָרַח עצמו, היה גם מִן הַשְּׂרוּפִין וְגַם מִן הַבְּלוּעִין, שנשרפה נשמתו, והתגלגל גופו למקום הבליעה, ונבלע שם. והראיה לכך, היה מִן הַבְּלוּעִים, דִּכְתִיב (שם) 'וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת קָרַח'. והיה מִן הַשְּׂרוּפִין, דִּכְתִיב (שם טז לה) (**ותצא אש מלפני ה'**) ['וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת ה'] וַתֹּאכַל אֶת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת', וְקָרַח בַּהֲרָיֵיהוּ – והרי קרח היה יחד עם מקריבי הקטורת, שנאמר (שם טז יז) 'וְהַקְרַבְתֶּם לִפְנֵי ה' אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ'.

אָמַר רָבָא, מַאי דִּכְתִיב (חבקוק ג יא) 'שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבוּלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ', וקשה, שהרי השמש והירח עומדים ברקיע ששמו 'רקיע', ומדוע כתוב בפסוק שהם ברקיע ששמו 'זבול', אלא פסוק זה בא מְלַמֵּד שֶׁבשעת מחלוקת קרח ועדתו עָלוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ מהרקיע השני המכונה 'רקיע' לַרקיע הרביעי המכונה 'זְבוּל', וְאָמְרוּ לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם אַתָּה עוֹשֶׂה דין לְמשה בֶּן עַמְרָם, נֵצֵא להאיר, וְאִם לָאו, לֹא נֵצֵא. עַד שֶׁזָּרַק בָּהֶם הקדוש ברוך הוא חִצִּים, וְאָמַר לָהֶן – לשמש ולירח, בְּכִבְודִי לֹא מְחִיתֶם – בשעה שמלכי הגויים משתחוים לכם ומחללים את כבודי, אינכם נמנעים מלצאת ולהאיר, בְּכִבּוּד בָּשָׂר וָדָם מְחִיתֶם – ורק בכבודו של משה רבינו אתם מוחים, ואומרים שלא תאירו אם לא אעשה לו דין. וְהָאיְדָנָא – ועתה, גזר עליהם הקדוש ברוך הוא דִּלָא נָפְקֵי עַד דְּמָחוּ לְהוּ – שאין השמש והירח יוצאים להאיר, עד שמכים אותם.

דָּרֵשׁ רָבָא, מַאי דִּכְתִיב שאמר משה רבינו לקרח ועדתו (במדבר טז ל) 'וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ', אָמַר מֹשֶׁה לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם בְּרִיאָה גֵּיהִנֹּם – אם נברא כבר הגהינום, מוּטָב, ויענשו בו קרח ועדתו, וְאִם לָאו – אם לא נברא הגיהנם, יִבְרָא ה' עתה את הגיהנם ויענשו בו.

שואלת הגמרא: לְמַאי – לאיזה ענין התכוין משה שיברא ה', אִילֵימָא לְמִבְרֵיהּ מַמָּשׁ – אם תאמר שכוונתו היתה שיברא ה' עתה את הגיהנם עצמו, שעד אותו זמן לא היה קיים, וְהָא 'אֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ' (קהלת א ט), ואין הקדוש ברוך הוא בורא דברים חדשים. אֶלָּא ודאי היה הגיהנם קיים קודם לכן, והתפלל משה רק לְקָרוֹבֵי פִּיתְחָא – לקרב את פתחו של הגיהנם למקום שעמדו בו קרח ועדתו, כדי שיבלעו בו.

'וּבְנֵי קֹרַח לֹא מֵתוּ' (במדבר כו יא), תָּנָא בברייתא, מְשׁוּם רַבֵּינוּ [רבי יהודה הנשיא] אָמְרוּ בפירוש הפסוק, כיון שעשו תשובה, מָקוֹם נִתְכַּוֵּין לָהֶם בַּגֵּיהִנֹּם – עשה להם ה' מקום גבוה בגיהנם, ומתוך כך לא מתו, וְיָשְׁבוּ עָלָיו וְאָמְרוּ שִׁירָה.

הגמרא מביאה מעשה בענין בלועי עדת קרח: אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, זִימְנָא חָדָא חֲוָה קָאָזִלִינָא בְּאוֹרְחָא – פעם אחת הייתי הולך בדרך, אָמַר לִי הַהוּא מַיְיעָא – אמר לי סוחר ישמעאלי אחד, תָּא וְאֶחֱוֵי לָךְ בִּלּוּעֵי דְּקֹרַח – בא עימי ואראה לך את מקומם של עדת קרח הבלועים באדמה, אֲזַל – הלך אותו ישמעאלי, חֲזָא תְּרֵי בְּזָעֵי דַּהֲוָה קָא נָפֵק קִימְרָא מִנַּייהוּ – וראה שני נקבים בקרקע שיוצא מהם עשן, שְׁקַל גְּבָבָא דְּעַמְרָא, אַמְשֵׁייהּ מַיָּא, וְאוֹתְבֵיהּ בְּרֵישׁ רוּמְחֵיהּ – נטל חתיכת צמר, והטבילה במים, ונעץ אותה בראש הרומח שלו, וְאַחְלְפֵיהּ הָהֵם – והעבירה באותו נקב שיצא ממנו עשן, אֵיחֲרַךְ – ונשרפה מעט אותה חתיכת צמר, אף שהיתה רטובה, כיון ששם הוא פתח הגיהנם. אָמַר לֵיהּ אותו ישמעאלי לרבה בר בר חנה, אַצִּית מֵה שָׁמַעְתָּ – הקשב למה שתשמע מתוך האדמה, וּשְׁמַעְתְּ דַּהֲווֹ קָאָמְרִי הָכִי – ושמעתי שהיו בלועי קרח אומרים כך, 'מֹשֶׁה וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת, וְהֵן בַּדָּאִים' – שקרנים, כלומר, הבלועים אומרים כן על עצמם, דרך וידוי, שהם היו שקרנים בטענותיהם על משה.

המשיך ואמר רבה בר בר חנה, אָמַר לִי אותו ישמעאלי, כָּל תִּלְתִין יוֹמִין מַהְדְּרָא לְהוּ גֵּיהִנֹּם בְּכַשָּׁר בְּתוֹךְ כַּלְחַת – בלועי קרח נהפכים בגיהנם ממקום למקום כפי שמהפכים בשר בקדירה, כדי שיתבשל היטב מכל צדדיו, ובדק כמה פעמים וראה שכל שלשים יום הם באים לכאן במהלך סיבובם, וכשהם באים לכאן אָמְרִי לְכִי – הם אומרים כך, 'מֹשֶׁה וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת וְהֵן בַּדָּאִים'.

שנינו במשנה: 'דּוֹר הַמִּדְבָּר אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא' וְכוּ'. תָּנוּ רַבָּנָן, דּוֹר הַמִּדְבָּר אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יא לה) 'בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמוּתוּ', ויש ללמוד זאת מפסוק נוסף, שנאמר 'בָּעוֹלָם הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמוּתוּ', ויש לדרוש, 'יִתַּמּוּ' בָּעוֹלָם הַזֶּה, 'וְשָׁם יָמוּתוּ' בָּעוֹלָם הַבָּא. וְאָמַר – ויש ללמוד זאת מפסוק נוסף, שנאמר לגבי דור המדבר (תהלים צה י״א) 'אֲרַבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא יָדְעוּ דְרָכָי, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', והכוונה למנוחה האמיתית שהיא בעולם הבא, דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, (הן באין) [בָּאִין הֵן] לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שם נ ה) 'אִסְפוּ לִי חֲסִידַי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עָלֵי זָבַח', והכוונה בפסוק זה לדור המדבר, שכרתו ברית עם ה' בעולות וזבחים, שנאמר (שמות כד ה,ח) 'וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַה' פָּרִים', וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה', ומלשון 'אספו' משמע שמיתתם לא היתה מיתה עולמית, אלא כאסיפה בלבד, ויעמדו לחיי העולם הבא, ממשיך רבי אליעזר ואומר, אֶלָּא מַה אֲנִי מְקַיֵּים – כיצד אבאר את הפסוק 'אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי', כך יש לבארו, אמנם בְּאַפִּי [בכעסי] נִשְׁבַּעְתִּי, ועתה חוֹזְרִנִי בִּי, ואביאם לחיי העולם הבא.

הגמרא מביאה דרשה אחרת על הפסוק 'אספו לי חסידי': רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר, לֹא נֶאֱמַר פָּסוּק זֶה אֶלָּא כְּנֶגֶד דּוֹרוֹת הַבָּאִים – שלאחר דור המלך, שאמר כן בתהילים, וכך הוא פירוש הפסוק, 'אִסְפוּ לִי חֲסִידַי, אֵלּוּ צַדִּיקִים שֶׁבְּכָל דּוֹר וְדוֹר. 'כֹּורְתֵי בְרִיתִי' (עַלֵּי זָבַח), אֵלּוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָן לְתוֹךְ כִּבְשָׁן הָאֵשׁ, שמסרו עצמם למיתה בשביל קיום הברית עם ה', שלא רצו להשתחוות לפסל שהקים נבוכדנצר. 'עֲלֵי זָבַח', [אֵלּוּ] רַבִּי עֲקִיבָא וַחֲבֵירָיו, שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָן לִשְׁחִיטָה עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה – שהקהילו קהילות ברבים ללמוד תורה בזמן גזירת המלכות, ומחמת כן הרגום.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר, דור המדבר, בָּאִים הֵן לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לה י) 'וּפְדוּיֵי ה' יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה', כלומר, אותם שהם כבר 'פדויי ה'', שהם דור המדבר שנפדו ממצרים על ידי הקדוש ברוך הוא, יבואו לציון ברנה, בעת הגאולה השלימה.

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בנידון זה של דור המדבר, שַׁבְּקֵהּ רַבִּי עֲקִיבָא לַחֲסִידוּתֵיהּ – עוֹזֵב רבי עקיבא את דרכו לנהוג בחסידות ולזכות את ישראל, ואמר שאין לעשרת השבטים חלק לעולם הבא, והרי היה יכול לדרוש מהפסוק שיש להם חלק לעולם הבא, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג יט) 'וְאָמַרְתִּי אֵיךְ אָשִׂימְךָ בַּבָּנִים וְאֶתְּנָה לְךָ אֶרֶץ חֶמְדָּה צְבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם', ויש לדרוש, 'וְאָמַרְתִּי שׁוּבָה מִמֶּשְׁבָה יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' וְלֹא אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי חָסִיד אֲנִי נְאֻם ה' לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם', ובפרק זה מכנה הנביא את עשרת השבטים בשם 'מְשׁוּבָה יִשְׂרָאֵל', ועליהם אמר 'שׁוּבָה מְשׁוּבָה יִשְׂרָאֵל', ומוכח שיש לעשרת השבטים חלק לעולם הבא.

מבררת הגמרא: מַאי חֲסִידוּתֵיהּ – מה היא חסידותו של רבי עקיבא, שעליה אמר רבי יוחנן שכאן עזבה רבי עקיבא, דִּתְנָיָא, קְטַנֵּי בְּנֵי רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל – בנידון של הרשעים, שמתו כשהם קטנים אֵין בָּאִין לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג יט) 'כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיָה כָּל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂי רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אתם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף', ו'שורש וענף' הוא כינוי לבנים הקטנים, הטפלים לאבותיהם, ויש לדרוש מהפסוק שלא ישאר להם 'שׁוֹרֶשׁ', בָּעוֹלָם הַזֶּה, שימותו בניהם כשהם נפלים, 'וְעָנָף' לָעוֹלָם הַבָּא, שלא יהיה להם חלק בו, דִּבְרֵי רַבָּן גַּמְלִיאֵל. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, בָּאִים הֵם לָעוֹלָם הַבָּא, כי אף שאבותיהם חטאו הרי הם לא חטאו, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטז ו) 'שֹׁמֵר פְּתָאִים ה'', שֶׁכֵּן קוֹרִין בַּכְּרֵכֵי הַיָּם לִינוֹקָא, 'פַּתְיָא' – שהרי במדינת הים מכנים ילד קטן בשם 'פתי'.

ראיה נוספת: וְאוֹמֵר, לגבי חלומו של נבוכדנצר על העונש הצפוי לו (דניאל ד כ), 'נְּדִי אִילָנָא וְחַבְּלוּהִי בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבָקוּ', חיתכו את האילן והשחיתוהו, אבל את עיקר שורשיו שבארץ הניחו שלמים, וכמו כן אף הרשעים שאין להם חלק לעולם הבא, מכל מקום ה'שורשים', שהם רמז לבנים הקטנים, ישארו שלמים, ויבואו לחיי העולם הבא. וְאֶלָּא מַה אֲנִי מְקַיֵּים – ולפי זה כיצד יתפרש הפסוק 'לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף', כוונת הפסוק שֶׁלֹּא יַנִּיחַ לָהֶם לרשעים עצמם לעולם הבא לֹא מְצָוָה וְלֹא שְׁיוּרֵי מִצְוָה – לא שכר מצוה חמורה ולא שכר מצוה קלה, אלא ישלם להם את כל שכרם בעולם הזה, ולא יהיה להם חלק לעולם הבא. דָּבָר אַחֵר, 'שֹׁרֶשׁ' זוֹ נְשָׁמָה של הרשעים, שמעמידה את הגוף כמו ששורש מעמיד את האילן, 'וְעָנָף' זֶה הַגּוּף, שיאבדו מהעולם הזה ומהעולם הבא, אבל בניהם הקטנים באים לחיי העולם הבא.

אֲבָל קְטַנֵּי בְּנֵי רִשְׁעֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, אף שלא חטאו בעצמם, לִדְבָרֵי הַכֹּל אֵין בָּאִין לָעוֹלָם הַבָּא, וְרַבָּן גַּמְלִיאֵל, נָפְקָא לֵיהּ – הוא לומד דבר זה, שבניהם הקטנים של רשעי עובדי כוכבים אינם באים לעולם הבא, מִ'וַתֹּאבֵד כָּל זֵכֶר לָמוֹ' (ישעיה כו יד).

הגמרא מבררת ממתי קטני ישראל זוכים לתחיית המתים: אִתְּמַר – שנו בבית המדרש מחלוקת זו, קָטָן, מֵאֵימָתַי בָּא לָעוֹלָם הַבָּא, והיינו הַשְּׁבָטִים שֶׁאֲפִילָה לָהֶן עתה, כְּדֵי עֲתִידָה לְהָאִיר לָהֶם, כשיחזרו מגלותם.

משנה

עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים שהגלה סנחריב קודם חורבן בית המקדש הראשון, שהם כל ישראל מלבד שבט יהודה ושבט בנימין, אֵינָן עֲתִידִין לַחֲזוֹר ממקום גלותם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כט כז) 'וַיַּשְׁלִכֵם אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה', ופסוק זה נאמר על עשרת השבטים, שמחמת שעזבו את התורה הוגלו והושלכו כולם יחד לארץ אחת, ויש לדרוש, מַה ה'יּוֹם' הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ חוֹזֵר, אַף הֵם – עשרת השבטים, הוֹלְכִים וְאֵינָן חוֹזְרִים, דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, עשרת השבטים עתידים לחזור, ויש לדרוש את הפסוק באופן אחר, 'כַּיּוֹם הַזֶּה', מַה יּוֹם מַאֲפִיל – בבוקר אינו מאיר כל כך, וּבצהריים מֵאִיר, אַף עֲשֶׂרֶת

גמרא

הגמרא מביאה ברייתא בענין עשרת השבטים: תָּנוּ רַבָּנָן, עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'וַיִּתֹּשֵׁם ה' מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל', ויש לדרוש, 'וַיִּתֹּשֵׁם ה' מֵעַל אַדְמָתָם', בָּעוֹלָם הַזֶּה, 'וַיַּשְׁלִיכֵם אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת', לָעוֹלָם הַבָּא, דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר עָכּוֹ אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן, אִם יִשארו מַעֲשֵׂיהֶם רעים כַּיּוֹם הַזֶּה – כאותו יום שהוגלו מעל אדמתם, אֵינָן חוֹזְרִין, וְאִם לָאו – ואם לא יהיו מעשיהם רעים, אלא יחזרו בתשובה, חוֹזְרִין, ויהיה להם חלק לעולם הבא. רַבִּי אוֹמֵר, עשרת השבטים בָּאִים הֵם לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כז יג) 'וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וְגו' וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם', ו'האובדים בארץ אשור' אלו עשרת השבטים שהוגלו על ידי סנחריב מלך אשור.

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שַׁבְּקֵהּ רַבִּי עֲקִיבָא לַחֲסִידוּתֵיהּ – עזב רבי עקיבא את דרכו לנהוג בחסידות ולזכות את ישראל, ואמר שאין לעשרת השבטים חלק לעולם הבא, והרי היה יכול לדרוש מהפסוק שיש להם חלק לעולם הבא, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג יט) 'וְאָמַרְתִּי אֵיךְ אָשִׂימְךָ בַּבָּנִים וְאֶתְּנָה לְךָ אֶרֶץ חֶמְדָּה צְבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם', ויש לדרוש, 'וְאָמַרְתִּי שׁוּבָה מִמֶּשְׁבָה יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' וְלֹא אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי חָסִיד אֲנִי נְאֻם ה' לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם', ובפרק זה מכנה הנביא את עשרת השבטים בשם 'מְשׁוּבָה יִשְׂרָאֵל', ועליהם אמר 'שׁוּבָה מְשׁוּבָה יִשְׂרָאֵל', ומוכח שיש לעשרת השבטים חלק לעולם הבא.

מבררת הגמרא: מַאי חֲסִידוּתֵיהּ – מה היא חסידותו של רבי עקיבא, שעליה אמר רבי יוחנן שכאן עזבה רבי עקיבא, דִּתְנָיָא, קְטַנֵּי בְּנֵי רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל – בנידון של הרשעים, שמתו כשהם קטנים אֵין בָּאִין לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג יט) 'כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיָה כָּל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂי רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אתם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף', ו'שורש וענף' הוא כינוי לבנים הקטנים, הטפלים לאבותיהם, ויש לדרוש מהפסוק שלא ישאר להם 'שׁוֹרֶשׁ', בָּעוֹלָם הַזֶּה, שימותו בניהם כשהם נפלים, 'וְעָנָף' לָעוֹלָם הַבָּא, שלא יהיה להם חלק בו, דִּבְרֵי רַבָּן גַּמְלִיאֵל. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, בָּאִים הֵם לָעוֹלָם הַבָּא, כי אף שאבותיהם חטאו הרי הם לא חטאו, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטז ו) 'שֹׁמֵר פְּתָאִים ה'', שֶׁכֵּן קוֹרִין בַּכְּרֵכֵי הַיָּם לִינוֹקָא, 'פַּתְיָא' – שהרי במדינת הים מכנים ילד קטן בשם 'פתי'.

ראיה נוספת: וְאוֹמֵר, לגבי חלומו של נבוכדנצר על העונש הצפוי לו (דניאל ד כ), 'נְּדִי אִילָנָא וְחַבְּלוּהִי בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבָקוּ', חיתכו את האילן והשחיתוהו, אבל את עיקר שורשיו שבארץ הניחו שלמים, וכמו כן אף הרשעים שאין להם חלק לעולם הבא, מכל מקום ה'שורשים', שהם רמז לבנים הקטנים, ישארו שלמים, ויבואו לחיי העולם הבא. וְאֶלָּא מַה אֲנִי מְקַיֵּים – ולפי זה כיצד יתפרש הפסוק 'לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף', כוונת הפסוק שֶׁלֹּא יַנִּיחַ לָהֶם לרשעים עצמם לעולם הבא לֹא מְצָוָה וְלֹא שְׁיוּרֵי מִצְוָה – לא שכר מצוה חמורה ולא שכר מצוה קלה, אלא ישלם להם את כל שכרם בעולם הזה, ולא יהיה להם חלק לעולם הבא. דָּבָר אַחֵר, 'שֹׁרֶשׁ' זוֹ נְשָׁמָה של הרשעים, שמעמידה את הגוף כמו ששורש מעמיד את האילן, 'וְעָנָף' זֶה הַגּוּף, שיאבדו מהעולם הזה ומהעולם הבא, אבל בניהם הקטנים באים לחיי העולם הבא.

אֲבָל קְטַנֵּי בְּנֵי רִשְׁעֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, אף שלא חטאו בעצמם, לִדְבָרֵי הַכֹּל אֵין בָּאִין לָעוֹלָם הַבָּא, וְרַבָּן גַּמְלִיאֵל, נָפְקָא לֵיהּ – הוא לומד דבר זה, שבניהם הקטנים של רשעי עובדי כוכבים אינם באים לעולם הבא, מִ'וַתֹּאבֵד כָּל זֵכֶר לָמוֹ' (ישעיה כו יד).

הגמרא מבררת ממתי קטני ישראל זוכים לתחיית המתים: אִתְּמַר – שנו בבית המדרש מחלוקת זו, קָטָן, מֵאֵימָתַי בָּא לָעוֹלָם הַבָּא, והיינו

המשך בעמוד ח

לתחיית המתים, רַבִּי חֲיָיא וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר רַבִּי נחלקו בדבר, חַד – אחד מהם אָמַר, מִשָּׁעָה שְׁנוֹלָד. וְחַד אָמַר, מִשָּׁעָה שֶׁמֵּיפִּיר – שהתחיל לדבר. מַאן דְּאָמַר מִשָּׁעָה שְׁנוֹלָד, לומד זאת מכך שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כב לב) 'יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ לְעַם נּוֹלָד כִּי עָשָׂה', כלומר, יגידו את צדקת ה', שמביא לחיי העולם הבא כל מי ש'נולד'. וּמַאן דְּאָמַר מִשָּׁעָה שֶׁמֵּיפִּיר, לומד זאת מִדִּכְתִיב (שם כב לא) 'זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ יְסֻפַּר לַה' לַדּוֹר', ולשון 'יסופר' היינו משעה שהתחיל לספר ולדבר, הוא יעבוד לה' 'לדור', כלומר לדורי דורות, שיחזור לחיות לעולם הבא.

מביאה הגמרא דעות נוספות: אִתְמַר, רַבִּינָא אָמַר, מִשָּׁעָה שְׁנִּזְרָע הזרע במעי האשה, ונוצר הולד, אפילו אם הפילה אותו אמו הרי הוא בא לחיי העולם הבא, דִּכְתִיב (שם) 'זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ', שאפילו מי שהוא רק 'זרע', יזכה לעבוד את ה' לעולם הבא. רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מִשָּׁעָה שֶׁנִּיטּוֹל הוא בא לחיי העולם הבא, דִּכְתִיב (תהלים פח טז) 'עָנִי אֲנִי וְגוֹעֵ מִנְּעוּר נָשָׂאתִי אֵימֶיךָ אָפוּנָה', כלומר, אף מי שהוא עני במעשים, שמת בקטנותו, שייך לומר עליו לשון 'גויעה' שנאמרה בצדיקים, והיינו משעה שאימת ה' שוכנת ומתגלגלת עליו כ'אופן', כגלגל, וזהו בשעה שמתקיימת בו מצות מילה, שנעשית מחמת יראת ה'. דעה נוספת: תָּנָא מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר, קטן בא לחיי העולם הבא מִשָּׁעָה שֶׁאִמַּר 'אָמֵן' על ברכה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כו ב) 'פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גּוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים', אַל תִּקְרֵי 'שׁוֹמֵר אֱמוּנִים', אֶלָּא כאילו נאמר 'שֶׁאוֹמֵר אָמֵן', ומאותה שעה נאמר עליו 'פתחו שערים ויבוא גוי צדיק', שהוא מזומן לחיי העולם הבא.